

BERTALAN PÉTER: ESKÜDT LAJOS KÁLVÁRIÁJA

Az Esküdt-ügy az 1920-as évek elején az egyik legfontosabb bűnügyi kérdésként robbant be a köztudatba, és hosszú éveken át tartotta izgalomban a politikai problémákra és rejtélyekre fogékony közvéleményt. A történettudomány számára számos izgalmas kérdést tartogat az eset, amelyre azóta sem kaptunk megfelelő válaszokat, így a következő időszak egyik fontos feladata lehet a történészek számára, hogy alap kutatásokat elvégezve megnyugtató eredményeket publikálhassanak a jövőben.

Esküdt Lajos Göllében született 1896. március 1-jén. Szülei, Esküdt Sándor és Kiss Julianna 15 katasztrális hold földön gazdálkodtak. Édesapja korának igen tehetséges és felvilágosult parasztembere volt. Nevéhez fűződik 243 hold föld bérlete az Eszterházy-uradalomtól, mely később parcellázás útján magántulajdonba ment át. A község bírója is volt 1920 és 1930 között.

Esküdt az elemi iskolát Göllében végezte el. Tanítója, Fekete Árpád, a nagy magyar író, Fekete István édesapja volt. A polgári iskolába Kaposváron és Pécsen járt. A gimnáziumi érettségit az Újpesti Állami Főgimnáziumban tette le 1920-ban. 1916-tól 1919-ig vasúti pályán dolgozott. Érsekújváron volt forgalmi tiszt. 1917. február 20-án kötött házasságot Sohonyai Karolinnal a rákospalotai római katolikus templomban. 1918–19-ben a Nemzeti Katonatanács Tengerészeti Különítményénél szolgált Budapesten.

1920-ban kezdődött politikai pályafutása, mely két évig sem tartott. Esküdt Lajos a kisgazda Nagyatádi Szabó István földművelési miniszter titkáráként tevékenykedett, ám 1923 októberében letartóztatták. 1924. novemberére tűzték ki a tárgyalást, de ezen Nagyatádi már nem jelenhetett meg, mivel október 31-én váratlanul meghalt.

Esküdt Lajos a szabadulása után egyre többet tartózkodott Göllében. A megmaradt kis földjeiből adogatott el, míg el nem vették a földet és a kis házat is. Nagyon sok nélkülözés után, 1957. május 18-án halt meg. Feleségével együtt a Farkasréti temetőben nyugszik.

Szülőhelyén emléktábla örökíti meg emlékét. Bodó Imre kiváló helytörténész tanulmányban mutatta be küzdelmes életét, az írás kitűnő példája, hogy a lokális emlékezet gyakran teljesen más szemszögből láttatja a történeteket, mint az országos politika. (BODÓ, 2017, 85–87.) Sipos József *A bethleni kétharmad* című munkájában fontos kutatási kérdésekre keresi a válaszokat, pontosan jelöli ki a további vizsgálatok irányát: „A gazdasági-társadalmi és politikai okokon túl joggal tehető fel a kérdés: mi lehetett még az oka Nagyatádi Bethlenhez való közeledésének? Igaz-e az az egyes történészek által már elfogadott vélemény, miszerint a politikai közeledésre Nagyatádit az Esküdt-féle panamában játszott szerepének nyilvánosságra hozatalával is kényszerítette Bethlen? A skandalum politikai jelentőségét még nem tudtuk felmérni, ehhez alap kutatások kellene.” (SIPÓS, 2020, 31.) Esküdt Lajos tragikus hős vagy megtevesztett áldozat? Erre az izgalmas kérdésre keresi a választ a tanulmány készítője.

Az 1921-es év tavaszán fontos politikai játszma kezdődött Bethlen István és

Nagyatádi Szabó István között. A májusi minisztertanácsi ülésen Nagyatádi Szabó István javaslatot terjesztett elő. Az ország a trianoni trauma után drasztikus élelmiszerhiánnyal küzdött, ezért Nagyatádi javaslata szerint minimálisra kellett csökkenteni az élelmiszerkivitel volumenét. Az engedélyek kiadását saját minisztériumának diszkrecionális jogaként javasolta megállapítani. A minisztertanácsi ülésen Bethlen István miniszterelnök opponálta a diszkrecionális jog átadását Nagyatádi minisztériumának. Miniszterelnöki ellenjegyzéshez kötötte volna az élelmiszerkiviteli engedélyeket. Indokai között az szerepelt, hogy így az egész kormány viseli a felelősséget a személyén keresztül. Nagyatádi ezt az elvet nem fogadta el, a Kisgazdapárt elleni politikai támadásnak fogta fel. Érvei alátámasztásául megemlítette, hogy a Kisgazdapárt 91 képviselővel van jelen a parlamentben, így önmagában is kormányképes és kormánybuktató erőnek tekinthető. Egész pártja nevében szól, nagyobb részt kért a kormányzati hatalomból és a közigazgatás stratégiai pozícióiból. A miniszterelnök visszakozott, látszólag belenyugodott, hogy a földművelésügyi minisztérium diszponáljon a kiviteli engedélyek felett.

A következő összecsapás a pártfinanszírozás kérdésében történt. Nagyatádi szerint a Bethlen mögött álló politikai formáció, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, jóval nagyobb gazdasági erővel rendelkezett, mint az övé. Nagyatádi gazdasági előnyöket remélt a kiviteli engedélyek „forgalmazásától”, ezért a pártérdekek mögé bújva felvállalta az engedélyek mérlegelésének és kiadásának terhét. Az adminisztratív háttérmunka biztosítására az engedélyek féllégális, a „szürke” zónában történő forgalmazására Esküdt Lajost, a titkárát kérte fel a miniszter. Esküdt Lajos Nagyatádi Szabó István közeli bizalmasának számított, összefűzte őket a közös „gyökér”, hisezn mindketten Somogyországból származtak: Erdősokonya és Gölle Somogy vármegye két festői környezetben elhelyezkedő, jelentős mezőgazdasági potenciállal rendelkező települése.

Esküdt Lajos életének teljes rekonstruálása még további kutatások feladata, annyit azonban a peranyagból és a nyomozati iratokból tudhatunk, hogy az 1920-as évek elején Budapesten „nagyvilági” életet élt, megmártózott a korabeli politika csillogó, de közel sem veszélytelen világában. Romsics Ignác szerint Esküdt Lajos fiatal, agilis személyiség volt, valószínűleg a kellő ambíció sem hiányzott belőle, amely bizonyos kockázatokat is rejtett a bonyolult politikai viszonyok között. (ROMSICS, 2017, 109.)

Esküdt a forradalmak után Nagyatádi Szabó István feltétlen híve lett. A politikus szívesen fogadta Esküdt szolgálatait, bízott benne, a későbbi vádirat szerint a minisztériumban és pártban is titkári feladattal bízta meg. A bizonyos értelemben mentor és mentorált kapcsolatot tovább erősítette az a tény, hogy Esküdt tudomást szerzett Friedrichék köréből arról, hogy „Nagyatádit az egyik számonkérő tisztogató csoport hidegre akarja tenni.” (BODNÁR, 1947, 46.) A fiatal politikus így bizalmas információkhoz juthatott, ismerhette a miniszter politikai terveit, összekötő szerepet játszhatott a fontos politikai aktorok között.

Esküdt Lajos építette ki azt a kört, amely a kiviteli engedélyeket népszerűsíti.

tette és a potenciális „kunsaftokat felhajtotta. A hálózat tagjai Zákány Gyula, Zeőke Antal, Könyves-Tóth Lajos, Pásztor József, Gaál Endre, Szalánczy József nemzeti gyűlési képviselők voltak. Esküdt barátai közül Tömöri Angéla tanárnő, dr. Bencze József ügyvéd, dr. Kakucsy László, miniszteri tisztviselő, Sereghy Elemér újságíró és kereskedő, dr. Reiter Ferenc a Szentkorona Liga titkára, Marton János és dr. Szabó Lajos kisgazdapárti főkortések, Bodor Zoltán volt rendőrkapitány vettek részt a panamában a nyomozati iratok szerint.

Nagyatádi Szabó István 1921. szeptember 5-én Kalocsán elmondott beszédével nyíltan szembement Bethlennel, az önálló Kisgazdapárt mellett kampányolt, a saját hatalmi helyzetét kívánva megszilárdítani a párton belül. Határozottan kijelentette: „Mi bebizonyítottuk, hogy csak a népparlamentért küzdünk, de nem vagyunk olyan együgyűek, hogy akkor, amikor mi vagyunk a legtöbben, akkor mi álljunk el az útból.” Megnyugtatta párthíveit, hogy nem olvadnak be sehova, de ismét hangoztatta azt is, hogy a kisgazdapárt az az erő, amelyre az egységes pártot fel lehet építeni. (NAGY, 1947, 58.)

A botrány 1921. szeptember 8-án pattant ki. Az ügy minden apró mozzanatát pontosan soha nem sikerült rekonstruálni, azonban az a Kisgazdapárt megfélemlítésére, politikai erejének csökkentésére, Nagyatádi erkölcsi lejáratására megfelelőnek tűnt. (ROMSICS, 2017, 109.) A lejárató kampányt Bethlen sajtófőnöke Eckhardt Tibor irányította. Romsics Ignác találóan közli az anekdotikus hangvételű történetet: „Bethlen magatartására igen jellemző, hogy amikor a miniszterelnökségi sajtófőnök tanácsért futott hozzá Nagyatádi Szabó István felelősségének és személyének beállításával kapcsolatban, s megkérdezte: „Mossam fehérre?“, a miniszterelnök ezt az utasítást adta: „Mosd szürkére!” (ROMSICS, 2017, 109.)

A kormányalakítást követő időszakban Bethlen nem foglalkozott a panamagyanyú politikai és büntetőjogi aspektusaival, egy rövid ideig pihentette az ügyet, szeptember végétől szabad utat adott a nyomozásnak és az ezt követő politikai történéseknek. A Kisgazdapárt Nagyatádit támogató parasztdemokrata szárnyának több tagja elveszítette képviselői mandátumát. Esküdt Lajost letartóztatták.

A korrupciógyanyú háttérének nyomozati felgöngyölítése, a politikai szál sajtó általi felnagyítása és társadalmasítása politikai célokat is szolgált. A Kisgazdapárt magas árat fizetett, a következmény Nagyatádi politikai tekintélyének és érdekérvényesítő képességének jelentős csökkenése, követőinek karanténba szorítása, a párt konzervatív képviselőinek leválasztása, egy erős konzervatív-legitimista alapokon álló kormányzóképes egységes centрупárt létrehozása lett. (ROMSICS, 2019, 247.)

A konzervatív-legitimista alapon álló kormánypárti programot Bethlen 1921. december-21-én, pécsi beszédében hirdette meg. Összefoglalta, hogy az ország irányítását a hagyományos történelmi elit kezébe kívánja adni. A „kisgazda társadalmat” integrálandó, „vezetésre szoruló” osztályként ábrázolta. (ROMSICS, 2019, 247–248.)

1922. március 2-án lépett életbe az új választójogi törvény. 1920-ban az írni-olvasni tudó, 24 éven felüli nők rendelkeztek szavazati joggal, ezután az elemi

népiskola 6.osztályát elvégzett, 30 éven felüliek. Friedrich rendelete szerint a fél éve egyhelyben lakó és 6 éves állampolgársággal rendelkező 24 éven felüli férfiaknak volt választójoguk, Bethlen rendelete alapján a 2 éve egyhelyben lakó, 10 éves magyar állampolgársággal rendelkező, és az elemi népiskola első 4 osztályát elvégzett 24 éven felülieknek.

Ezek a szűkítések $\frac{3}{4}$ millióval csökkentették a szavazó polgárok számát, amely így 3 millióról $2\frac{1}{4}$ millióra változott. A törvény Budapest és környéke, illetve a törvényhatósági városok kivételével visszaállította a dualizmus kori nyílt szavazást. Ez azt jelentette, hogy a továbbiakban csak a választásra jogosultak 24%-a szavazhatott titkosan. A Kisgazdapárt hagyományosan a vidéki aprófalvas területeken volt erős, ez a szavazói bázis a mindenkori kormány, a belügyminisztérium alá tartozó vidéki közigazgatási szervek kontrollja alá került.

Néhány kisgazda képviselő az Egységes Pártból való kilépésével tiltakozott, a többség viszont – Nagyatádi Szabó Istvánnal együtt – elfogadta az új választójogi törvényt és meghajolt Bethlen akarata előtt. A kollaborációt Bethlen az Esküdt-ügy altatásával viszonzta.

1922. március 19-én Esküdt Lajost szabadlábba helyezték. A vizsgálat ugyan folytatódott ellene, de Bethlen ez után Esküdt elnémítására, az országból való eltávolítására és az egész ügy szőnyeg alá söprésére törekedett. (ROMSICS, 2019, 254–255.) Az elhúzódozó vizsgálat és per 1924-ben robbant újra és került a nagypolitika fókuszába, amikor az ellenzék a nemzetgyűlésben interpellációkban mutatott rá arra az elmentmondásos szerepre, amelyet a miniszterelnök az Esküdt-ügyben betöltött. Konkrét bizonyítékok nem voltak arra, hogy Bethlen a történelem eltussolására törekedett, az ellenzéki felszólalások azonban sejtették, hogy az Esküdt szabadon bocsátásakor letett óvadék összegének előteremtését a miniszterelnök is segítette, illetve legidősebb fia is közvetített a kiviteli engedélyekért kilincselő személyek és Esküdt Lajos hálózata között. (ROMSICS, 2019, 291.)

Szakirodalom

BODNÁR István (1947), *Nagyatádi Szabó István pályafutása*, Budapest

BODÓ Imre (2017), *Emlékezés Esküdt Lajosra, Honismeret*, 1. sz. 85–87.

NAGY József (1987), *A Nagyatádi-féle kisgazda párt és mozgalom az 1920-as években, Agrártörténeti Szemle*, 1–2. sz. 47–71.

https://adt.arcanum.com/hu/view/AGRARTORTSZLE_29/?query=1921+kalocsa+nagyat%C3%A1ldi&pg=48&layout=s (Letöltés: 2024.02.03.)

ROMSICS Ignác (2019), *Bethlen István*, Budapest

ROMSICS Ignác (2017), *A Horthy-korszak*, Budapest

SÍPOS József (2020), *A bethleni kétharmad. A Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése és az 1922-es választások*, Szeged